

Oponentský posudek doktorské disertace Mgr. Lucie Polákové *Discourse Relations in Czech*

Disertace kolegyně Lucie Polákové se vyznačuje mimořádnou promyšleností a důkladností zpracování – rozhodně nepatří mezi práce „šité horkou jehlou“ ve chvíli, kdy už uchazeči končí lhůta pro odevzdání. Zaslouhuje ocenění v mnoha směrech. Jednak pro zvolené téma: přestože se u nás i jinde ve světě se specializovanějšími výzkumy koherence, vztahů v textu/diskurzu, fungování různých typů konektorů aj. započalo nejméně před padesáti lety, stále ještě o těchto otázkách víme málo, naše „vědění“ je málo podložené a zůstává tu množství bílých míst. Dále proto, že ke svému výzkumu využila metod korpusové lingvistiky a své poznatky vytěžila z reprezentativního a kvalitně připraveného materiálu. V neposlední řadě pak proto, že celá práce na disertaci i její výsledky jsou tak maximálně zakontextualizovány, personálně i institucionálně: autorka disertace se podílela na budování Pražského závislostního korpusu i speciálního korpusu Prague Discourse Treebank, má velké zkušenosti s anotacemi korpusových dat a s problémy, které musí anotátoři řešit; své poznatky opírá o tuto každodenní praxi svého pracoviště a naopak je do této praxe opět vrací, aby napomohla usnadnění a zkvalitnění anotační práce (v mnoha případech vedly její výsledky k re-anotování). Z dlouholeté týmové práce na pracovišti vychází i její záslužná snaha navázat při zkoumání vztahů v diskurzu na syntakticko-sémantické informace získané při výzkumu tektogramatické roviny a všude, kde to lze, usouvztažnit struktury syntaktické a diskurzí. (Na přechodu mezi oběma oblastmi se samozřejmě nelze obejít bez konceptů elipsy, parcelace, parenteze apod. Jen na okraj k příkladu 34 na s. 57 a k pozn. 11 na s. 56, která se ho týká: nevím, zda dobře rozumím, že u tohoto příkladu nelze z kontextu rekonstruovat elidované sloveso; ale zdá se mi, že i bez kontextu nemůže být elidované sloveso jiné než „je/byla“?)

V období, kdy se celá skupina pracovníků ÚFAL MFF UK zaměřuje na zkoumání diskurzu a kdy mezi ně bylo uvážlivě rozděleno např. bádání o tématech jako koreference, asociační anafora aj., se Lucie Poláková ujala tématu diskurzí vztahů; v souladu s cílem své práce podala ucelený popis těchto relací (resp. 22 hlavních typů) a zamyslela se snad nad všemi relevantními otázkami z tohoto okruhu, od těch obecných a teoretických až po problémy motivované konkrétní pečlivou prací s daty a potřebami anotačními. Bezpochyby si opakovaně kladla i otázku, která se mi v průběhu četby disertace neustále vracela: vztahy, relace – ale mezi čím? Postupně se uvádí, že jde o významové vztahy mezi propozicemi, „abstraktními objekty“, ale také mezi větami, klauzemi, jednotkami diskurzu, segmenty diskurzu, diskurzími argumenty; naznačuje se, že by mohlo jít i o vztahy mezi ilokucemi, inferencemi... Možná se v tomto případě, při pohledu prizmatem vzájemných vztahů dají všechny uvedené koncepty zhruba ztotožnit; ale mně se přece jen zdá, že něco jiného jsou vztahy mezi větami či úseky textu (verbalizovanými, modalizovanými, explicitně ztvárněnými „povrchovou syntaxí“, s využitím konektorů, interpunkčních znamének,

prozódie atd.), a něco jiného jsou vztahy mezi propozicemi, minimálními sémantickými jednotkami, daleko více „hloubkovými“, které všechny právě uvedené rekvizity postrádají. Právě přes vztahy mezi propozicemi a přes koncept inferencí by se dalo asi celkem přímo směřovat k problémům s „implicitními relacemi“, „implicitními konektory“ apod., kterých se autorka dotýká v závěru disertace.

Z metodologického hlediska si velmi vážím toho, že Lucie Poláková nikde nesměřuje k jednoznačným a zjednodušujícím řešením; naopak, vždy si uvědomuje a otevřeně připomíná problémy, které mohou snižovat impozantnost jejích výsledků, ale právě ony posouvají vědecké poznání kupředu a mohou inspirovat řadu výzkumů dalších. Snaží se např. seriózně se vyrovnat s tím, jak do sémanticko-syntaktické sféry, v níž se převážně pohybuje, zasahují faktory pragmatické: mezi jejími 22 diskurzními vztahy jsou např. i tři nazvané *pragmatická (resp. nepravá) příčina – důsledek, pragmatický (nepravý) kontrast, pragmatická (nepravá) podmínka*. Věnuje pozornost tomu, že mezi dvěma diskurzními argumenty lze zaznamenat i více vztahů, vztah primární a sekundární... Zajímavé a přesvědčivě zdůvodněné je její rozhodnutí zařadit přípustku mezi vztahy kontrastivní, nikoliv (jak to obvykle bývá) kauzální (právě zde se bezpochyby kombinují oba typy vztahů). Podstupuje i další nelehká rozhodnutí, např. směrem k rozlišení vztahů specifikace, exemplifikace, ekvivalence, generalizace (rozlišení, které je někdy takřka nemožné).¹ Zařazuje do svého kontextu i odvěký syntaktický oříšek „nepravých vět vztažných“. Originální řešení volí i v případě další známé komplikace ve výstavbě diskurzu, kterou představují výčtové struktury (vskutku nezaložené jen na binárních relacích). Velmi odpovědně se pak zamýšlí i nad vyjadřováním sledovaných vztahů: nad tím, které prostředky mohou plnit úlohu konektorů (její pojetí je právem široké, zahrnuje např. i dvojtečku a pomlčku, v určitých případech dokonce i prefix vyjadřující negaci); nad problematikou víceslovných kombinovaných konektorů, polysémie konektorů, nad konektory primárními a sekundárními (oblast tzv. orientátorů, kde je opět rozlišení takřka nemožné a hranice naprosto vágní: budeme výrazy *zkrátka řečeno, stručně řečeno* považovat za primární konektory, zatímco např. výraz *abychom shrnuli* za konektor sekundární, za alternativní lexikalizaci?²).

V oblasti výstavby diskurzu je naprosto přirozené, že se tu setkáváme s tolika nejednoznačnostmi, vágnostmi, kontroverzními tendencemi. Vrcholem jejich reflexe – a velmi inspirativním – je v disertaci L. Polákové snad „nejproblémovější“ (v pozitivním smyslu!) kapitola 4. Ano, oblast „atribuce“ (reprodukce řeči, reprodukce „prvotních výpovědí“ podle Grepla a Karlíka) představuje vzrušující problematiku, která i mně připadá

---

¹ Tady bych si dovolila jen na okraj připomenout monografii Olgy Müllerové *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba* (1994); týká se sice výstavby textů mluvených, ale do značné míry i připravených (VŠ přednášky, diskuse), a věnuje značnou pozornost vyjadřování vztahů jako korektura, rektifikace, parafráze, explikace, zmiňuje při tom rovněž některé typické konektory jako *tj., čili* aj.

² Problematika „altlexů“ se ovšem na stejném pracovišti zřejmě rovněž blíží k rozsáhlému monografickému zpracování (v disertaci M. Rysové).

z lingvistického pohledu stále ještě nedostatečně zpracovaná. Mají být „uvozovací“ věty považovány za diskurzní argumenty? Patří sem jen věty s verby dicendi a sentiendi, nebo i s jinými slovesy? Mají být tato slovesa považována za konektory sui generis? Je třeba počítat i s distantní pozicí konektorů (ovlivněnou např. dialogickou výstavbou diskurzu, otázko-odpověďovými sekvencemi)? Proč je zajímavý jev „connective raising“ (týkající se nezřídka právě „uvozovacích“ vět) spojován hlavně s kontrastivním vztahem? Stejnou sérii „futuristických“, pro budoucí výzkumy závažných otázek pak kolegyně klade v oddílu věnovaném diskurzní implicitnosti. Uvědomuje si, že vkládáním „implicitních konektorů“ se tu zdaleka vše nevyřeší. Na druhé straně, asi málo diskurzních vztahů zůstává úplně bez jakékoliv signalizace, druhy signálů mohou být bezpočetné (zejména u mluvených projevů). A máme počítat s „nulovými vztahy“? Tato možnost se asi týká hlavně přerušení nebo změny tématu, což je opět časté v dialogu, nebo ve výstavbě jakéhokoliv psaného textu např. na hranicích odstavců a vyšších jednotek diskurzu. Tady už se ale opravdu nemůžeme omezovat na vztahy diskurzních argumentů, jak byly vymezeny v této disertaci, musíme počítat i se vztahy distantně rozmístěných jednotek atd. Je otázkou, nakolik lze i pro takovéto výzkumy využít korpusových dat; ale už sama disertace I. Polákové je důkazem, že i v oblasti výstavby diskurzu lze s využitím těchto dat a metod dospět ke skutečně impozantním výsledkům.

Po formální stránce nemám k textu téměř žádné připomínky: autorka vyniká jasným výkladovým stylem a přesnými formulacemi, suverénně vládne odbornou angličtinou. Věnovala velkou pozornost volbě názorných příkladů (z českých diskurzů), jejich překladu do angličtiny (pro adekvátnost překladů učinila maximum), snažila se rovněž o co nejpřesnější ekvivalentaci anglické a české terminologie. Svou disertaci přehledně uspořádala, jednotlivé oddíly jsou propojeny bohatými návaznostmi – čtenář si opravdu nemůže stěžovat na nedostatečný „komfort“. K dispozici má i množství tabulek a grafů, jakož i vzorně připraveného materiálu v přílohách. Co se týče kompozice disertace, snad mě jen trochu zarazilo, že až ve čtvrté kapitole (rozdělené do tří oddílů) považovala autorka za potřebné zakončit jednotlivé oddíly shrnutím (Summary); v předchozích kapitolách ale určitě nijak zvlášť nechybělo. A ještě snad nepatrná „vada na kráse“ v této oblasti: na s. 102 nahoře se odkazuje k poznámce pod čarou č. 7, ale tu v textu nemohu nikde objevit (i když si neumím představit, jak by z posloupnosti průběžně číslovaných poznámek v kapitole mohla náhle jedna vypadnout). Užitečný je i seznam zkratk na s. 171; protože pro mne všechny užívané zkratky nejsou úplně běžné, občas jsem se k němu uchýlovala, i když přece jen všechny použité zkratky asi nezahrnuje. Nenašla jsem např. *PP* (s. 126), kde jsem ale vzápětí pochopila, že jde o „předložkovou frázi“; nenašla jsem ani *ID* (s. 60 nahoře).

V závěru bych ráda ještě konstatovala, že kolegyně Poláková prostudovala velké množství relevantní literatury k tématu (zahraniční i české), prokázala velký rozhled a odbornou fundovanost – a nade vši pochybnost i předpoklady k samostatné tvořivé práci, kterou ale dokáže ideálně propojovat s prací týmovou. Svě téma zpracovala originálně a s inspirativními

výhledy do budoucna. Navíc její výzkum není izolovaný či samoúčelný, nevisí ve vzduchoprázdnu. Autorka reaguje na obdobná bádání zahraniční (především na partnerském pracovišti na univerzitě v Pensylvánii) a ověřuje, jak lze metody využití při zkoumání angličtiny aplikovat na češtinu; shody i rozdíly zjištěné při výzkumu diskurzů českých a anglických jsou tu důležitou zpětnou vazbou i pro zahraniční badatele. Navazuje na dosavadní badatelský kontext svého pracoviště, ukázněně se do něj zařazuje a pomáhá připravit další obdobně zaměřené práce – i korpusová data pro ně nezbytná. Bylo by jistě obecně prospěšné, kdyby její disertace mohla být vydána v podobě knižní monografie.

Doporučuji, aby disertace byla přijata jako vhodný podklad k obhajobě a aby autorce v případě úspěšné obhajoby byla na základě této práce udělena vědecká hodnost Ph.D.

V Praze dne 29. července 2015

prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.
Ústav pro jazyk český AV ČR